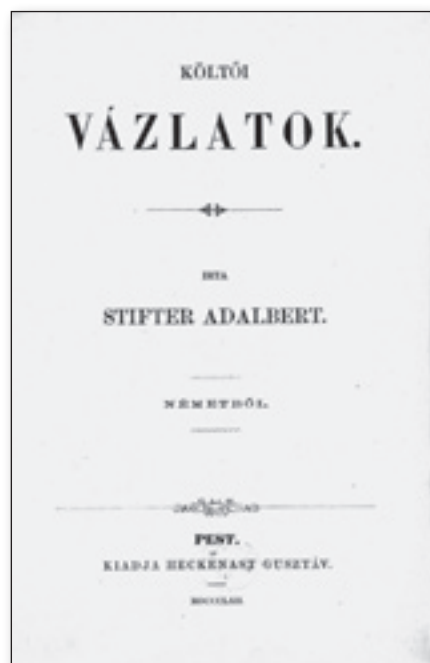

ADALBERT STIFTER

Lapszámunk következő oldalai Adalbert Stifterről és az ő néhány írásáról szólnak. A szerző Magyarországon korántsem ismeretlen, bár annak, hogy munkásságáról és annak jelentőségéről a szélesebb hazai olvasóközönség is fogalmat alkothasson, valójában csak az teremtette meg a lehetőséget, hogy 2011-ben Adamik Lajos fordításában megjelent a *Nyárutó* című regénye.¹ Stifternek az elmúlt évtizedekben szórványosan jelentek meg ugyan lefordított írásai,² és egy-egy beszámoló is olvasható volt a hazai és nemzetközi – mára kissé anakronisztikus kifejezéssel élve – „Stifter-kutatás” állásáról,³ ezek azonban sosem érték el azt a kritikus tömeget, amely Stifter számára a magyar olvasók körében is meghozta volna a nagyobb ismertséget.

Stifter írásainak átültetése magyarra még a szerző életében megkezdődött, annak ellenére, hogy akkoriban az ország területén számos olvasó eredetiben tudta olvasni a szerzőt. Utóbbi ténynek volt köszönhető, hogy Stifter 1848 előtt valamelyes népszerűsége tett szert Magyarországon is – az a Stifter, akit első könyvei, a *Studien* 1844 és 1850 között egymás után megjelenő kötetei avattak az időszak divatos, egyik legolvasottabb német nyelvű írójává. A *Studien* egyes kötetei még kiadója, Heckenast Gusztáv életében, vagyis 1878-ig kilenc kiadást értek meg. E kötetek népszerűsége magyarázhatja, hogy 1862-ben az első magyar Stifter-fordítások is *Költői vázlatok* [Studien] címmel láttak napvilágot (1. kép). Ez a kötet azonban nem kizárólag a *Studien* darabjaiból válogat – ezekből hozza *A puszta falu* [Das Haidedorf], *Az ős erdő* [Der Hochwald], a *Brigitta* [Brigitta], *A léghajó* [Der Condor] és a *Két test-*

Adalbert Stifter, *Költői vázlatok*, Pest, Heckenast, 1862, címloldal

Adalbert Stifter, *Az oberplani Jóvíz-kápolna*, 1845, ceruzarajz, papír (Fritz Novotny, *Adalbert Stifter als Maler*, Wien, Schroll & Co., 1941, Nr. 61)

vér [Zwei Schwestern] című elbeszéléseket –, de *Karácsony-éj* [Weihnachtsabend] címmel tartalmazza az 1852 decemberében, de már 1853-as évszámmal megjelent *Bunte Steine* [Színes kövek] című kötet talán leghíresebb írását is. Utóbbi műnek, amely a szerző életében három címmel is megjelent – *Der heilige Abend* [Szenteste], *Bergkristall* [Hegykristály] és *Der Weihnachtsabend* [Karácsonyéj] –, ekkor már létezett angol és holland fordítása. A magyar változat címe valószínűleg az 1864-es, szintén Heckenastnál megjelent változat címéhez igazodik. Később az első magyar Stifter-kiadás többi szövege közül *A léghajót*, *A puszta falut* és a *Brigittát* (utóbbit többször is) újrarendelték.

Jelen lapszám tematikus blokkját tehát Stifter köré szerkesztettük. Márton László tollából közlünk egy fiktív levelet, amelyet Heckenast Gusztáv írt Stifternek 1845 áprilisában, miután újraolvasta *A megjelölt fenyő* [Der beschriebene Tännling] című, később a *Studien* utolsó, 6. kötetében megjelenő művét. A Márton/Heckenast-féle levélhez itt most csupán néhány rövid kommentárt fűzünk, amelyek talán érzékeltetik azt a potenciált, amely ebben a levélben rejlik a „Stifter-kutatás” számára is. Az első kommentár alapvető dolgot érint: Stifter szerzteágazó levelezése még kevésbé vált a hazai diskurzus részévé, mint szépirodalmi munkássága,⁴ épp ezért különösen hálásak lehetünk ennek az irodalmi gesztusnak, amely ráirányítja a figyelmet Stifter kiterjedt levelezésére is. A második már inkább a „kutatás” történetére vonatkozik. Amikor Márton/Heckenast felteszi a retorikainak szánt kérdést, mely szerint képes lehet-e valaha is „ugyanazzal a szemmel nézni” a Stifter „által közvetített képet, mint aminővel” az író „festette”, nem tudunk nem arra gondolni, hogy Stifter számos alkalommal megfestette a szóban forgó vidéket, és a szóban forgó elbeszélést befejezve meg is rajzolta a cselekmény helyszínének egyik jellegzetes elemét, a Márton/Heckenast által is felidézett „fogadalmi kápolnát” (2. kép). Vagyis ez a retorikainak szánt kérdés irodalmi módon jeleníti meg a „kutatás” egyáltalán nem retorikai kérdését, azaz hogy mennyiben befolyásolta festői gyakorlata Stifert abban, hogy az időszak természetérzékelésének központi kódjától – a panorámaszerűségtől – fokozatosan eltávolodjék, és leginkább kora újkori érzékelési minták felé forduljon.

A következő kommentár Heckenast Stifter iránti lelkesedésére vonatkozik. Kettejük kapcsolata, amelyet a szakirodalom mind a mai napig szoros barátsággá stilizál, talán inkább érdekszövetségnek nevezhető. Ez az érdekszövetség azonban nem zárja ki azt, hogy Heckenast csodálattal adózzék Stifter irodalmi teljesítményének. Ennek alátámasztására hosszabban idézünk egy Stifter halála – vagyis a közvetlen üzleti kapcsolat és közvetlen üzleti érdekek megszűnté – után született Heckenast-levélből:

És hogy Stifter magasabban áll a koránál, azt igazából 3 utolsó művéből fogja megérteni. Még az a generáció is, amely a költő első virágait, amelyek csupán vázlatok [Studien],

és azok is akarnak lenni, máris szeretettel befogadta a szívébe, még *az* a generáció is hűvösen és vállvonogatva áll a beteljesült műalkotások komolysága előtt, és alig-alig sejti, micsoda tartalom és micsoda költői alkotó tett rejlik ezekben a művekben.

A könnyelmű és bárgyú kritika gúnyolódásaival szemben habozás nélkül állítom, hogy 10-12-szer végigolvastam a „Nyárutót”, és hogy ezt a könyvet bensőm épülésére, okulására és magasba emelésére évente egyszer újraolvasom, és minden bizonnyal életem végéig így fogok tenni. És micsoda nagyszerű eposz a „Witiko”! – Ne mosolyogjon a lelkesedésemen. A legtöbb ember nem érti meg Stiftert, ezekkel igen hamar megszakítok minden további beszélgetést.⁵

Heckenast lelkesedése a kései Stifter iránt akkoriban, az 1870-es években, valóban ritkaságszámba ment, talán annak a Hermann Bahrnak az ítéletéhez lehet hasonlítani, aki majd az 1910-es évek végén szintén a kései Stifterben fedezi fel Goethe munkásságának méltó folytatását. Ami viszont egyértelművé válik a levélből, az az, hogy Heckenast pontosan azt az olvasót és azt az olvasást testesítette meg, akit és amelyet Stifter elképzelt a maga művei számára, és amelyet a kései művek repetitív szerkezete implikál.

Az utolsó kommentár arra a megjegyzésre vonatkozik, amelyet Márton/Heckenast *Az ősvadon* [az elbeszélés magyar fordításának címe: *Az ős erdő*] kapcsolatban tesz, miközben nem is annyira megjegyzés ez, mint inkább reményének kifejezése azt illetően, hogy Stifter *Az ősvadon*ban elpusztuló vár felépítésének történetét is elbeszéli egyszer. Ha hitelt adunk a Stifter-blokkot záró tanulmánynak, amely többek között a lapszámunkban közölt *Kerti lugas* című Stifter-szöveg értelmezéséből kiindulva a lugasszerű építmények eluralkodását állapítja meg a kései Stifternél, akkor rögtön azt kellene mondanunk, hogy minden bizonnyal beteljesületlenül fog maradni a levélíró kívánsága. Mégpedig azért, mert ennek a várnak az esetében is erődszerű, egy világosan körülhatárolt, egyedi belsőt védelmezni hivatott építményről van szó, így a zárótanulmány szemszögéből nézve a szóban forgó elbeszélés, a vár pusztulása pontosan az ilyenfajta építményekkel dolgozó irodalmi hagyomány szükségszerű hanyatlásának allegóriájaként volna értelmezhető. Valamelyest úgy, ahogy az elemzés *A pusztai falut* értelmezi a romantikus képzeleten alapuló irodalom zsákutcájának allegóriájaként.

Adalbert Stifter, *A wittinghauseni vár romja*, I., 1833-1835 körül, olaj, vászon (Fritz Novotny, *Adalbert Stifter als Maler*, Wien, Schroll & Co., 1941, Nr. 22)

Mindez azonban mégsem ilyen egyszerű. Tudható ugyanis, hogy az a vár, amelyet Stifter 1867-ben megjelent, *Witiko* című történelmi regényének a végén „Witikohaus” [Witiko-ház] néven épített a főhős, nem más, mint *Az ős erdőben* elpusztult Wittinghausen. Ezt a várat Stifter egyébként többször is megfestette (3. kép). Vagyis Stifter mégiscsak megírta a vár felépülését, ahogy azt Márton/Heckenast kívánta, csakhogy ennek a várnak – az itt közölt tanulmány logikáját követve – nem volna szabad olyan építménynek lennie, mint amilyen *Az ős erdőben* elpusztul, vagy mint amilyen például az *Abdiasban*, abban az elbeszélésben szerepel, amely 1842 őszén, vagyis körülbelül egy évvel *Az ős erdő* befejezése után készül el. (A *Witiko* világa általában véve is inkább hasonlít a *Nyárutó* világára, mint *Az ős erdőre* vagy az *Abdiaséra*.) Itt most mindenfajta elemzés nélkül megkockáztatjuk a kijelentést, hogy a Witiko-ház nem is tulajdonképpen, erődszerű vár, hanem inkább lugasszerű épület, és pont ebben rejlik majd az az ereje, hogy évszázadokig fennmaradjon. Ekkor sajátos jelenséggel szembesülünk: amikor a vár később (1867-ben, a *Witikóban*) felépül, másfajta épületként épül fel, mint amilyenként korábban (1841-ben, *Az ős erdőben*) elpusztul...

Jelen Stifter-összeállításban közöljük még Stifter talán legtöbb elemzett írásait, az említett *Színes kövek* című elbeszélésgyűjtemény *Előszavát* és *Bevezetőjét* Adamik Lajos friss fordításában. Közlünk továbbá egy egyáltalán nem kanonikus írást, a már szintén említett *Kerti lugast*, melyet Szilágyi Bálint fordított. Reményeink szerint az ezeket kísérő tanulmány a fiktív levéllel karöltve megfelelően indokolja a választást: valamilyen módon mindegyik az írói mindennapokba enged betekintést, illetve éppen abba, hogy Stifternél hogyan válnak a mindennapok irodalmi témává. Úgy gondoljuk, ez fontos és aktuális aspektusa az író munkásságának.

Leginkább pedig azt reméljük, összeállításunkkal újabb magyar olvasókat nyerhetünk meg Stifter művészetének. ■ ■ ■

JEGYZETEK

- 1 Adalbert Stifter, *Nyárutó*, ford. Adamik Lajos, Kalligram, 2011.
- 2 Ld. pl. Adalbert Stifter, *A pusztai falu*, ford. Szabó Lőrinc, Gyoma, Kner, 1921; Uő, *Életem*, ford. Márton László, Tiszatáj 59 (2005) 11, 125–128; Uő, *Életemből*, ford. Imreh András, 51 (2006) 1, 37–39; Uő, *Bécs és a bécsiek, életből vett képekben*, ford., szerk. utószó Muth Ágota Gizella, Budapest, Szt. István Társulat, 2005; Uő, *Hegykristály*, in: *Hegykristály. Két régi osztrák karácsonyi történet*, ford. Tandori Dezső, Budapest, Eri, 2005, 37–110; Uő, *Brigitta*, ford. Tandori Dezső, Budapest, Eri, 2006. Ld. még Johannes Urzidil, *A gyászlepké*, ford. Szávai Nándor, in: *Mai osztrák elbeszélők*, vál. Vajda György Mihály, Budapest, Európa, 1967, 224–249; Arno Schmidt, *A szelíd antiember. Egyszáz év „Nyárutó”*, ford. Adamik Lajos, Holmi 19 (2007) 12, 1596–1612.
- 3 Ld. pl. Szemző Pirokska, *Német írók és pesti kiadók a XIX. században (1812–1878)*, Budapest, Pfeifer, 1931; Kozocsa Sándor, *Stifter Magyarországon*, Filológiai Közlöny 17 (1971) 1–2, 207–211; Klaus Amman, *Stifter és Heckenast*, Helikon 22 (1976) 2–3, 231–238; Muth Ágota Gizella, *Egy 19. századi német nyelvű városkép-antológia pesti kiadása és utóélete*, Magyar Könyvszemle 116 (2000) 4, 501–513. Ld. még Jenő Krammer, *Adalbert Stifter in ungarischen Übersetzungen*, VASILO 19 (1968) 4, 281–291; István Fried, *Adalbert Stifter und die Ungarn*, in: *Német filológiai tanulmányok IX*, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1973, 51–59; Uő, *Die neueren ungarischen Stifter-Forschungen und einige typologische Probleme*, in: *Német filológiai tanulmányok XIX*, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem, 1990, 5–9.
- 4 Egyetlen magyarra fordított Stifter-levelelől van tudomásunk, ezt a levelet írója a 29. házassági évfordulójuk alkalmából küldte a feleségének. Ld. Adalbert Stifter, *Köszönet az élet alkonyán*, ford. Szabó Lőrinc, in: *Kétezer év szerelmeslevelei*, Budapest, Est Lapkiadó Rt., 1939, 306–307. (*Levél Amalia Stifterhez*, Lakerhäuser, 1866. november 11.)
- 5 Peter Rosegger – Gustav Heckenast, *Briefwechsel 1869–1878*, kiad. Karl Wagner – Max Kaiser – Werner Michler, Wien–Köln–Weimar, Böhlau, 2003, 28–29. (*Levél Peter Roseggerhez*, Pilismarót, 1870. július 18.)

Kelemen Pál (1977): az ELTE Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetének adjunktusa.

Tóth-Czifra Júlia (1988): az Eötvös Loránd Tudományegyetem Összehasonlító Irodalom- és Kultúratudományi Tanszékének tudományos segédmunkatársa, az MTA-ELTE Hálózati Kritikai Szövegkiadás Kutatócsoport tagja, a *Hungarian Studies* folyóirat és a Kalligram Kiadó szerkesztője.